

Elsa Laula Renberg: Ei fortelling om kongemakt, kolonisering og kommunikasjon

Elsa Laula Renberg: Subtsas gånågisfámo, koloniserima ja gaskostimij birra

Kristin Jernsletten

Elsa Laula Renberg er kjent for to ting: den bittelille pamfletten pakket med krutt kalt Inför Lif eller Död. Sanningsord i de lapska förhållandena, som også er den første boka skrevet av en samisk kvinne. Det andre hun huskes for, knyttet til datoen 6. februar og grunnen til at vi feirer samefolkets dag/ samisk nasjonaldag – dette var dagen for det aller første, pan-samiske møtet, i Trondheim, og markerer starten på samisk organisasjonsarbeid over landegrensene.

Elsa Laula Renberg le dábidos guovte ássje diehti: dat unna buolle ratjástimtjállusis namájn Inför Lif eller Död. Sanningsord i de lapska förhållandena (lellema jali jábmema ávdån. Duohtavuodaj birra sámij vidjurijs), mij aj la vuostasj girjje tjáledum sáme nissunis. Nubben massta suv mujttep le guovamáno 6. bieje ávdås ja man sivas mij sáme álmukbiejev ávvudallap – dán biejeven vuojn lij vuostasj bálle gå gájkka sáme tjáhkanin Roandemin, ja dát merkaj álgov sáme orgániserimbarguj rijkkaráj rastá.

*Njunnjusasj nissun Elsa Laula Renberg (1877–1931). / Foregangskvinnen Elsa Laula Renberg (1877–1931).
Gálldo!Kilde: Helgeland museum.*

- ▶ Elsa Kristine Larsdatter Laula ble født av Kristina Josefina Larsdotter fra Susendal i Hattfjelldal 29. november 1877. Faren het Lars Thomasson Laula, også han fra Hattfjelldal.

▶ Elsa Kristine Larsdatter Laula riegádij Kristina Josefina Larsdotteris Sávsoes Aarbortes basádismáno 29. biejeve jagen 1877. Áhttjes lij Lars Thomasson Laula, sán lij aj Aarbortes. Elsa lij fámilja nælját mánná ja æjgádijn lij báhtjemájge boatsojæládus, gejn lij dámok ællo mij ræjnnuduváj juohkka biejeve ja áldo báhtjeduvvin. Sijáj guohtomednama lidjin Gajokduobddágijn Ásele sámeednamin, Aarborte lullelin. Mañjela gå lidjin garra dálve árrum, de ællo nav ednagijt giehpeduváj jut ij lim desti máhttelis boahttsuj barggat, ja sijá vehka árrujin Svieriga bælláj. Sij tsieggijin ávdusj guohtomednamij sijdav mav gáhttjun Kanaan.

Ienemus mij la tjáledum Elsa Laula Renberga birra le dákkár biográfalasj diedojs. Dán tjállusin biejav mán suv viessomav ja bargojt stuoráp aktijvuodaj gáktuj, oattjotjit ávddán jur dav majt sán viessomájgestis ratjástaláj, namálattjat daj vájkkudusáj vuosstáj ma báhtin gå kolonifámo sáme álm mugijn bijtástallin ednamij ja rievtesvuodaj nanna. Gájkfábmogis vájkkudussan dássta li da birásvidjura majt ájn udnásj biejeve vuojnnepon koloniserimis ja kapitálistimas, alleværálda háldadimes mijá aktisasj resursajs, juongalágásj økonomija mij vuojnunagá aj le dálásj Gállokrijdon. Dánna tjáleduvvá ráttjegis ja ietjálágásj histávrálasj subtsas Elsa Laula Renberga birra. Ij la imáj gå aktijvuoda li suv viessoma ja dan iebdelussjama gaskan maj vierttij gierddat, ja man vuossti sán álles iellemav ratjástij. Jus duosstap tjalmostit dasi mij duodaj dáhpáduváj dan guhkes nuorttarikaj koloni-ijáv, de vuojnneponij boahtá jut rasissma ja tjerdalasj tjuolldem lij (apartheid), mij lij moatten hámen ja ulmuttjida vájkkudij – sámijda – muojon moatte guovdásj viessomvidjurij gáktuj avta bále.

Terra Nullius

Koloniserim guosská ulmuttjida ja økonomijaj: oadtjot ulmuttjijt vissa bájkijda árruttjit, ednamav ruoddit – ulmusj ij dábdá njuolgasusájt ma guoski rikkej ja ulmusj máhttá de iesjávij dahkat akta mav, juohkkahattjaj le máhttelis ietjas láhkáj vuorbástuvvamav ámastit. Imperiálistima tjerddasosjologija ájádallama baktu le loahpe ednamdajvajt ámastit, gå adnin ednamijt ávddasin juska dáppe árrun

- ▶ Elsa var det fjerde barnet i familien og foreldrene drev intensiv reindrift, med kontinuerlig gjeting og melking av simlene. Familien holdt til i Gajokfjell i Åsele lappmark, øst for Hattfjelldal. Etter noen tøffe vintre minsket flokken så mye at det ikke lenger var mulig å drive med rein, og familien ble bofast på svensk side. De bygde et småbruk de kalte Kanaan i området der reinen deres beitet tidligere.

Det meste som er skrevet om Elsa Laula Renberg handler om slike biografiske fakta. Her setter jeg hennes liv og virke inn i en større sammenheng for å belyse nettopp det hun viet livet til å jobbe mot, nemlig følgene av kolonimaktas herjinger med samisk land og folk. En altoverskygende følge av dette igjen er de miljømessige konsekvensene vi i dag ser av kolonisering og kapitalisme, den vestlige forvaltninga av våre felles ressurser, en type økonomi vi nå ser utspille seg i Gállok. Her serveres ei fortettet og alternativ historiefortelling om Elsa Laula, ikke overraskende er det nær sammenheng mellom livet hun levde, undertrykkinga hun opplevde på kroppen, og sakene hun brukte livet på å kjempe for. Hvis vi tør å rette søkelys mot det som faktisk skjedde under den lange nordiske koloninatta ser vi diverse utfall av rasisme og apartheid som tok mange former og ramma folk – samer – gjerne på flere sentrale områder av livet samtidig.

Terra Nullius

Kolonisering handler om befolkning, om økonomi: å befolke et område, å kultivere et land – man kjenner ingen regler knyttet til landet og kan ta seg til rette, her er fritt frem for enhver som vil være sin egen lykkes smed. Imperialismens rasesosiologi legitimerte dette ideologisk ved at landområder ble ansett for tomme dersom de var bebodd av «lave-restående individer» i henhold til ideen om Terra Nullius, som betyr «tomt landområde».

I vestlig forståelse står mennesket over dyrene, det er satt til å forme jorden, dyrke den. I en imperialistisk diskurs tolkes skapelsesberetninga – som del av overbygninga – til å gjelde også for land og steder der det allerede bor mennesker. Man ser verden ut fra seg selv. Det vestlige «jeg», hvis sentralverdier ikke betviles, speiles i et «Andre». Det

- ▶ «vuolepdássásasj ulmutja» Terra Nullius ájádusáj gáktuj, mij vas merkaj «ávdas ednama».

Alleværálda dádjadusáj milta, de ulmusj juhtusij badjel ráddi, le ednama háldadiddje, ja dáv galggá hábbmit ja ruoddit. Imperiálistak dágástallamij sjiivnjedimmujttalus dálkkuduvvá – gájkbadjásasj oassen – ednamijda ja bájkijda aj guoskat juska vil ulmutja dájñ ávdutjis árru. Væráldav gæhttjá ietjas tjalmij. Alleværálda «mán», man oajvveárvo e iehpeduvá, «iehtjádijn» spiedjilduvvá. Ulmusj ietjas nievres bieljt «iehtjádijda» biedjá, nav de dássju ietjas balov nuppen vuojnná. Dákkár ájádallamijn almasjuvodav massá, na gáktu galggá de dábddát állesvuodav dassta mij dássju nubbe bielle la; ietjas nievres biele?

Ájnas la merkahit jut nuorttarikaj imperiálistman le sámij vidjurijt vuornnom, ij la dádjadus árrum dádjadittjat dáv sierralágásj iellemvuogev ja væráltdádjadusáv, ja ij ga (jali ihkap: dássta tjuovvu) dáhkkidibme sámijt álmugin gejn li rievtesvuoda. Dát boahtá tjielggasit ávdđán subttasijis Násá-gruvvoj birra. Násá ij la nav mælggadin Elsa duobd-dágijis ja subtsas dagu birástahttá Elsa ietjas iellemav.

Gustav Vasa almmudij jagen 1542 jut „gájkka ednama gánná ælla makkárák tsieggidusá gulluji Jubmelij, midij ja Svieriga krávnñáj, ja ij iehtjádijda”. Rijkka nuorttan aneduváj dagu Svieriga kolonijan, ja dan bándudagáv galgaj juohk-kaláhkáj ávkástallat. Silbbaråggåmijn Násá váren jages 1634 álgeduváj gánneidis gruvvoråggåma, ja merkaj aj álgov Sámeednama bándudagáj ávkástallamav. [...]

Násáváre dájmajn báhtin guoktalákvihitta jage binjástuv-vamijn ulmuttijda ja juhtusijda.[...] Sáme ettjin gáhtjoduvá gruvvon bargatjit dajnas gå aneduvvin nievren, juorruiddjen, nuollen ja ællim lássá bargojda hárrjånám. Dan sadjáj de galgaj sidjij suvddemis ávdásvásstádus gruvvo ja suddadimsaje gaskav, dav lij guhtta mijla. Mákson oadtjun vádasav, jáfojt, sáltijt, dubáhkav ja buollevijnav.

Sámijda lij dát bággidum barggo ávdán ietjasa barggij boahhtsuj, væjddomijda ja guollimijda, valla ællim máhttelisvuoda bargov vuornnot. Avtan riektágirjen jages 1660 subtsasti muhtem bargge majt sámijn barggin gå vuornnun: „Sijáv tjanájma dagu tjáskojt, guokti náreddáidjma gárttjáj ja de giesijma gáddáj, nav vaj tjáhtje vas njálmes gálgáj [...]”.

Imperialissma ájádus duodastuváj Terra Nullius dádjadusás. / Imperialismen ble ideologisk legitimert av ideen om Terra Nullius. Tjuorggam / Illustrasjon: Olaus Magnus' Carta Marina (1537). Gálldo/Kilde: Wikimedia Commons.

- ▶ negative man kjenner i seg selv projiseres over på dette «Andre» slik at man kun ser sine egne vrøngbilder, sin egen frykt. I en slik projisering går menneskeliggjøringa tapt, for hvordan kan man forstå noe helt som er halvt; ens egen mørke halvdel?

Vesentlig for den nordiske imperialismen er fornektelsen av det samiske, mangelen på forståelse for og anerkjennelse av denne ganske annerledes tilpasningsformen og verdensforståelsen, samt (eller kanskje snarere: følgelig) mangelen på anerkjennelse av samene som folk med dertil tilhørende rettigheter. Som vi ser så tydelig demonstrert i

- ▶ Málmmasuvddem lij lássát hiergijda. Subtsastuvvá bálggá bællá manhela gruvvodájma Násáváre gruvvo ja Silbojágá gaskav lij vielggadin boahhtsudávtijs. Das lássá ja oarjebargos de moattes sámijis báhtarin Vuodnaj, vaj bessin iehtjasa ja hiergijt vájvedit. [...]

Gálldo: Samisk informationscentrum, www.samer.se

Sábme galggá sábmén liehket

Snjilltjamánon jagen 1899 de gávnni Elsa áhtjev ja vieljav Mattiasav fællam avtan várrejavren Gárddeváren. Ejga la

- ei fortelling fra Nasa-gruvene. Nasa er ikke langt fra Elsas områder og fortellinga ringer, som vi skal se, en slags gjenklang i Elsa Laulas eget liv.

Gustav Vasa proklamerte i 1542 at „alle ubebygde land-områder tilhører Gud, oss og Sveriges krone, og ingen andre“. Landet i nord ble betraktet som Sveriges koloni, og dets rikdommer gjaldt det å utnytte på alle vis. Sølvutvinningen i Nasafjäll fra 1634 ble innledningen til en rekke mislykkede gruveprosjekter, og markerte også starten på utnyttningen av Sápmis rikdommer. [...]

Med Nasafjäll fulgte tjuvfem år med store lidelser for både mennesker og dyr. [...] Samene ble ikke innkalt til å tjenestegjøre i gruva ettersom de ble ansett for å være svake, omskiftelige, trege og uvante med hardt arbeid. Derimot skulle de skjøtte transporten mellom gruva og smeltehytta, en strekning på seks mil. For dette ble de lønnet med vadmél, mel, salt, tobakk og brennevin.

For samenes del virket tvangsrekrutteringen inn på deres eget arbeid med reinen, på jakten og fisket, men det fantes ingen mulighet til å nekte. I en rettsprotokoll fra 1660 forteller noen arbeidere hvordan motvillige samer ble behandlet: „Vi bandt dem om et par tømmerstokker, støtte dem utfor fossen et par ganger og dro dem så opp, slik at vannet rant ut av munnen på dem igjen [...]“.

Malmkjøringen var tungt arbeid for reinen. Det fortelles at veien mellom gruva i Nasafjäll og smeltehytta i Silbojokk var kantet av hvitnende reinskjelett etter gruvedriften. Følgen av det harde arbeidet eller slaveriet ble at mange samer flyktet til Norge for å slippe å plage seg selv og sine dyr. [...]

Kilde: Samiskt informationscentrum, www.samer.se

Lapp skall vara lapp

I juli 1899 blir Elsas far og broren Mattias funnet druknet i et fjellvatn på søndre Gardfjell. De brukte ikke båt, men fisket etter en tradisjonell metode som involverer lange stenger til å sette garn med. Begge er tullet inn i fiskegarn da de blir funnet. Saken blir aldri etterforsket selv om alt tyder på at de er blitt kastet i vannet av en tredjepart og hendelsen altså umulig kunne vært ei ulykke. Hva som

- såj vantsajn guollimin, valla árbbedábálasj vuogijn guhka svitjoj majna viermijt suohppu. Goappátijjt gávninn viermijda snárrum. Dáhpáduš ittijj goassak átsáduvá, juska gájkka vuojnnet lij iehtjádijs dagáduvva, ja dajnas máhtij liehket iehtjádijs vierredahko. Mij dán duogen lij máhttá dássju mánnat, valla ij lim dal állu amás jut rijddo lij sámij ja sisiboahhtij gaskan luonndoluohkkoj ja rievtesvuodaj nanna. Gá dát dáhpáduvvá, de le Elsa guoktalákavta jahkásasj ja állessjattuk. Ja sán hæhttum la dádjadit mij duogátjin lij. Ja jáhkkep sán diedij manen ássje ittijj átsáduvá ja ettjin tjuovvola, nav gáktu galgaj, nappu gejda oajválattja áskeldin, vájku vil sijájn lij ávdásvásstáduš dákkár ássijit tjuovvolit ja átsádit. Ulmusj máhttá gáddalit jut villda-alleværálda vidjura lidjin, gánná fábmogis ráddi ja Násá-ájge vuojno sámijda ja sámijt iehpdelussjam lij ájn bissomin.

Maŋŋela boadnje jábmema oattjoj ieddnes Kristina Laula gánágisduodastusáv: árróm- ja adnorievtesvuodajt Kanaanin viessomájenis ja dajnas aj dajda guohtomednamijda ja mæhttsáj – dan guovlon mij lij suv áhtje «sámij værroednam» árrum. Gá Kristina jámij lågenangálmma jage dassta maŋŋela jagen 1912, de bárnne Thure æjgov allasis áhtsá. Suv áhtsámuš hilgoduvvá dat sivás gá sjaddá dán guovlo boatsojæládušáv hieredit. Thure áhtsá maŋenagá buohttidusáv dassta gá la Kanaanav massám, fámilja árbev ja fuolke sijdav viessomáje ádnema sivás, valla áhtsámuš vas hilgoduvvá. Laula-fámillja l det formálaj milta boatsojæládušá álggolin gá rievtesvuoda ham dasi gulluji.

Jus galggá dákkár háldadimev dádjadit, de hæhttup dallusj Svieriga doajmme tjærddaájádallamij gáktuj gæhttjat ja buohtastahttet tjerda gáktuj vuojnoj væráldin ietján, ierit ietján Oarje-Afrihkán mij maŋenagá sjattaj tjærddatjuolladem sebrudahkan jali apartheid stivrrimij vuolláj. Da tjerda ma gehtjaduvvin vuolemusán galggin árrót oadtjot moattebájnok sijddabájkijn – ájádus mij lij romántihkalasj ja nannusit sosiáldárwinstak «sábme galggá sábmén liehket»-filosofija lij nuortarijkaj (Svieriga) ájádusvuodon, mij lij nav vaj sáme dal oadtjusa daj boahhtsuj viessot nav guhkás gá dássju ælla ulmutjij sinna – gá sáme li várrijn, de le buorren, ja nav vuojn galggin oadtjot árrót dan maŋŋunam ávdánahttemdásen. Almu lisj nav jut goappátijj

► ligger bak kan man jo bare gjette på men det er vel ikke helt utenkelig at en uoverensstemmelse knyttet til ressursbruk og rettighetene til land og vann ligger bak, på grunnlag av det vi vet om konfliktnivået mellom samer og ikke-samiske nybyggere i området. Når dette skjer er Elsa tjueen år og voksen. Hun må ha ant hva som lå bak. Og hun må ha visst hvorfor saken ikke ble fulgt opp og etterforsket slik den burde, altså hvor lojaliteten til øvrigheta lå, som hadde ansvar for å følge opp og etterforske slike saker. Man kan mistenke en slags villvest-tilstand der makta rår og Nasatidas syn på og behandling av samer henger igjen. Etter mannens død får mora, Kristina Laula, kongebrevet: bo- og bruksrett for resten av livet over Kanaan, beiteområder og utmark – det området som hadde vært hennes fars «lappskatteland». Når Kristina så dør tretten år senere i 1912 søker sønnen Thure om å ta over drifta. Han får avslag med begrunnelsen at dette vil hindre reindrifta på stedet. Thure søker etterhvert erstatning for tap av Kanaan, familiearv og slektsgård etter alders tids bruk, men får igjen avslag. Laula-familien er nå formelt utenfor reindrifta og uten rettighetene knyttet til denne.

For å prøve å forstå denne typen forvaltning må vi innse i hvor stor grad Sveriges rådende raseideologi samsvarte med rasesynet som vokste frem i koloniene for øvrig i verden, bl.a. Sør-Afrika som etterhvert utvikler seg til å bli et apartheidregime. De laverestående raser skulle få lov til å bo i avgrensede områder – en slags pittoreske homelands – en tanke som både var romantisk og sterkt preget av sosialdarwinismen. «Lapp skall vara lapp»-filosofien var en nordisk (svensk) variant som gikk ut på at samene skulle nå få kunne drive på med den reinen sin så lenge de var langt vekk fra folk – det var greit med samer i fjellverdenen, og helst skulle de forbli på det man holdt for å være et tilbakestående utviklingstrinn. Tilsynelatende av hensyn til begge parter ble det i 1867 trukket opp noe en kalte odlingsgrensa, som skulle ivareta reindriftssamenes fortsatte eksistens i fjellheimen (som en slags utrydningstrua art) ved å skille dem fra nybyggere. Slik ivaretok en samtidig statens behov for å befolke disse utkantene av kongeriket.

► bielijt galggin vieledit gå jagen 1867 bådij ruoddimrádjá, mij galgaj ællosámij viessomav ávddálijguovlluj bisodit várijn (dagu lidjin ulmusjtjærdda mij lij gáhtomin) sieradit-tjat ádáboahhte viesádijs. Stáhta dárboj milta oadtjot ienebujt giejvasbájkijda gånágisriikan árrutjit.

Oarjijlsáme Vuona ja Svieriga bielen lidjin vásedam stuorra rijdojt oajválattjain gætjo unijávnnáájgev. Svierigin nárádin ádáboahhte dajda buoremus guohtomednamijda ja ællosáme aneduvvin ulmutjijn gejt ettjin vieleda, ja duvdeduvvin várreduobddágijda ma de báhtsin – sæmmiláhkáj gå Vuonan dáhpáduváj. Páhppárij milta gal lij sámijn adnoriektá gájka ednamijda ruoddimrájá allelin gå ruoddimrájáláhka mierreduváj, valla huoman de ádáboahhtijda ednama juogeduvvin. Ádáboahhte ámastit háhkuhin, áttjudin duodastimpáhppárijt ja sámijt álgus rádjain, ja dan láhkáj sáme duvdeduvvin allelij ja allelij giellasa guovlluj. Ruoddimrádjá dagáj nav vaj sijájn gænna ællim boahitsu, duola dagu Laula fámillja, álgustuvvin sáme aktisasjvuodas. Sidja gudi duot dát sivás hæhttujen boatsojæládusájn hiejtet, ienemusát bággiduvvin jáhtet ruoddimrájá lullelij ja assimileriduvvat dáttaálmugijn. Gåk vuojnne, de ruoddimrádjá dájma nuppe guovlluj, gå ádáboahhte huoman báhtalin ja sáme duobddágijt ámastin. Álu sjaddin rijdo gánná ællosáme duobmiduvvin mávsátjit buohttidusájt gå boahitsu guohtun dajt duobddágijt majt ávddála lidjin guohtum ja dáddim.

Boatsojguohtomsjiehtadallama álgeduvvin sæmmi jage gå rijkaj unijávnná láhpáduváj. Svieriga ráddidus sidáj boatsojháldadusáv joarkket dagu ávddála 1905, valla Vuona oajválattja sihtin boatsojæládusá rievtesvuodajt gártjedit jali állu gádodit. Manjela gå rjika lidjin mælggadav sjehtadallam jagijn 1913–19 bådij konvensjávnná mij buvtij jut boatsojæládus hæhttuj «alep sebrudakberustimij» vuollá-nit. (Dagu Áлта–Guovdageaidnu, ja Gálloga ássjen...) Ællo-niehke gejn lidjin ávdutjis giesseguohtoma Vuona bielen ja dálla riekniduvvin Svieriga stáhtaviesádin, massin dajnas vijdes ednamijt Vuona ednambarggoæládussaj. Moaddásijda ællosámij lij dát stuorra vahágin gå dagáj nav vaj ælojt hæhttujen álov giehpedit. Vuona minisstara, duola dagu álggorijkaministar Nils Ihlen hilgoj sáme rievtesvuodajt tjelggasit, sosiáldárvínistak vuojnoj: Suv vuojnno lij

► Sørsamene på både svensk og norsk side hadde gjennomgått opprivende konflikter med myndighetene gjennom hele unionstida. I Sverige trengte nybyggere seg inn på de beste beitemarkene og reindriftssamene ble behandlet som uønskede elementer og presset oppover i fjellene til de områdene som ble til overs – stort sett det samme skjedde på norsk side. På papiret hadde samene full bruksrett til all mark over odlingsgrensa siden loven om odlingsgrensa ble vedtatt, men i praksis ble det stadig avstått jord til nybyggere. Nybyggerne tok seg til rette, skaffa papirer og kasta ut samene, som slik ble drevet lenger og lenger vest mot Kjølen. Odlingsgrensa pressa også de som ikke drev med rein, som familien Laula, ut av det samiske fellesskapet. For de som av forskjellige grunner måtte slutte med reindrift ble i stor grad tvunget til å flytte nedfor odlingsgrensa og assimileres inn i den svenske befolkninga. Som vi skjønner virka odlingsgrensa mot sin hensikt, siden nybyggere uansett kom og overtok samiske landområder. Det kom stadig til sammenstøt hvor reindriftssamer ble dømt til å betale erstatning når reinen deres gikk og beita på områder som den tidligere hadde gjødsla.

Reinbeiteforhandlingene startet samme år som unionsoppløsninga. Den svenske regjeringa ville la reindrifftsforvaltninga fortsette som før 1905 men norske myndigheter ønsket å innskrenke rettighetene knyttet til reindriffta eller avskaffe dem totalt. Etter lange forhandlinger mellom de to statene i årene 1913–19 kom en konvensjon som førte til at reindriffta måtte vike for «høyere samfunnsinteresser». (Som i Alta–Guovdageaidnu, som i Gáallok...) De reineierne som før hadde hatt sommerbeitene sine på norsk side og nå ble regnet som svensker med svenske statsborgerskap, mistet som følge av dette store områder til norske jordbrukere. For mange reindriftssamer var dette dramatiske inngrep som førte til at de måtte redusere reinflokken kraftig. Norske ministre, som utenriksminister Nils Ihlen avviste samiske rettigheter i klare, sosialdarwinistiske vendinger: Han så det som «en historisk dom... at hvor to kulturer, en høiere og en lavere, støder sammen, vil den siste etterhaanden maatte vige».

Det som i dag forekommer oss som rasistisk grums, var i Elsa Laulas dager normen. Det er på bakgrunn av denne

► «histávralasj duobbmo... dáppe gánná guokta kultuvra, alep ja vuolep, æjvvali, hæhttu dât maņemus maņenagá mæhtjánít».

Dat mij uddni mijá mielas le rásistalásj dago, lij Elsa Laula ájge dábálasj vuojnno. Dallusj ájge sosiála vidjurijs máhttep dádjadit jut nuorttarijkajn lij apartheidpolitihkka, juoga mij rijkaj iesjdábdojt nievret gávvi.

Várijt gálggát

Avtan artihkkalin «Svenske Morgonbladet» avijsan guov. 8. bieje jagen 1900, le tjáledum gáktu «sámeárbbásj Kristina Josefina Larsdotter Gardváres» lij maņen sámevegan gudi lidjin gånágisá lunna mannam. Avijsa diedoj milta oattjoj Elsa ieddne 30 kr gånágisás. Valla vega oarre ij lim oadtjot biednikdárjav, sij mannin Stockhoalmmaj boatsojguohtomlágav gujdditjit ja jut dálttja lidjin sijás válldám báhtjemgiettijt, jali dajt ednamijt gási álđojt gárd-dijin nav vaj oadtjun báhtjedum.

Dássta vuojnno gáktu sáme sosiáldárwinistak vuojnoj milta álkkes láhkáj gávviduvvi abmasin nuorttarijkaj værál-dis. Ádåboahhte li ham sij gudi li abmasa dáj duobddágijn, dassta ij tjáleduvá dán násjávnnátsieggim-vuojno milta. Dan sadjáj de ávddånbuvteduvvi árvo ja vuojno ma hábbmidi dáv ádå rijkkan. Dajnas gå sábme vuojn ij la dáv hábbmim, dáv vædtsagij tsieggim – dât ij máhte suv liehket? Ij la så ulmutja luondon ietjas birrusav hábbmit, ietjas merkajt dási biedjat? Tsieggit ja gajkkot, ja bállet ja sprieggit, válldet dajt luonndoluohkkojt ma gávnnuji, nav guhkás gå dássta ruhta bohtá?

Dájs vuojnojs bohtá guokta sierra vuojno gáktu luondov ávkástallat. Nubbe le oadtjot duodastimpáhppárijt æjgoriektájda ja rudáv tjijnit ednamis, jávrijs ja duobddágij, juska sáhka le dáj ierit sprieggit. Nubbe le subtsastit dáj birra, bájkkenamájt dábddát, tjadnat dáj árbbedábálasj diedojda – «sáme dálusj áskos» ja «basodimes». Dât vuostasj vuojnno buktá álkkádusáv ja æládussuorgij ávddánimev alleværálda vuojnos – dât nubbe le nuppe guovlluj mij ij la alleværálda vuojnojs, kultuvra «mij ij la siviliseridum» ja buktá vuorrádisvuodajt ja kultuvralasj korupsjávna.

- tidas sosiale klima dette må forstås, og da må man også innrømme at det ble drevet apartheidlignende politikk i de nordiske statene, noe som kanskje er vel sterk kost å svelge for nasjonenes selvbilde.

Reking i fjellene

I en artikkel i det Svenske Morgonbladet 8. februar 1900 står det hvordan «lappänkan Kristina Josefina Larsdotter från Gardfjäll» var med i en lappdeputation hos kongen. Ifølge avisartikkelen fikk Elsas mor 30 kroner av kongen. Men deputasjonens ærend var ikke å be om pengestøtte, de dro til Stockholm for å klage på reinbeiteloven og det at svenske nybyggere hadde tatt deres «vallar» – melkeinnhegningsplassene, eller de stedene der simlene ble gjerda inn så man lettere kunne nå og melke dem.

Vi ser hvordan samene i en sosialdarwinistisk tilnærming med enkle grep gjøres til noe fremmed i det nordiske universet. At det faktisk er nybyggeren som er fremmed i landskapet underslås i nasjonsbygger-rusen. I stedet bringes verdier og ideer andre steder fra for å investeres i dette landet, sås i dette jordsmonnet og forme dette landet til noe nytt. For lappen har jo ikke formet det, meislet det med verktøy – det kan da ikke være hans? Ligger det ikke i menneskets natur å forme omgivelsene, sette sitt merke på dem? Bygge og rive og grave og sprengte, ta ut de ressurser man finner, så lenge man kan tjene penger på dem?

Her ser vi to ulike måter å forholde seg til land som ressurs på. Den ene går på å få papirer på eiendomsrett og tjene (penger) på land, vann og marker, om det så betyr å sprengte det vekk. Den andre er knyttet til fortellinger, stedsnavn, nedarva kunnskap – «overtro» og «ofring». Den første bringer velstand og vekst sett i en vestlig forståelse – den andre står for en ikke-vestlig, «usivilisert» kultur og bringer elendighet og kulturell korrupsjon.

Lappene «reker i fjellene» skriver forfatteren Knut Hamsun i sin nobelprisvinnende roman *Markens Grøde*. Hva lever de av, det må være tiggings... Fra et vestlig synspunkt på land-bruk og eiendom er dette uforståelig. Man klarer ikke å forstå at samenes forvaltning av og forankring til jorda kommer til syne nettopp i slike ting som «reking» og «tig-

Sáme «várijt gálggi» tjállá girjjetjálle Knut Hamsun ietjas nobelguddnebalákká románan *Markens grøde* (*Ednama tjuohppusa*). Massta sá sija ájn viessu, viertti diddtjim liehket... Alleværálda vuojnojs ednambargguj ja æjgojda ij la dát dádjadahhte. Ulmutja e máhte dádjadit sámij edmamhálda-dimvuogij ja makkár tjanástagá dasi li, dát boahotá vuojnnu-sij jur daj bágoj «gálggát» ja «diddtjit» baktu. Dákkár bágoj duogen li bájke ulmutjij ájádusá tjiégadum, jur dát mij ulmutjijda le viessomlájbev vaddám. Gártjep ájgij lij dábálasj nubbe nuppev viehkedit állu luondulasj dáhe dálusj luonnduj hiebadum iellemvuogen. Juohkemdábij njuolgasusá, ednamijt ávkástalátjit, ja rievtesvuodaj dádjadusá lidjin gájkka njálmálattjat buolvas buolvvaj áhpadum ja sierra vieledusáj milta vaddin máhttelisvuodaj ulmutjijda gudi ettjin máhte ietjas viessomin bierggit. Sijddavuoge milta lij adnoriektá ednamijda ja dan ávkástallamij lagábuoj aktisattja, jali lij juogeduvvam berulattjaj gaskan. Háldadusávdásvásstádus lij aktisattjat ja aj ájnegas ulmutja duogen, juoga mij dagáj nav vaj ittij ienep ávkástaláduvá gå dav massta dárbbu lij. Dát lij nuppe guovlluj gå dát ádáággásasj kapitálistak háldadibme, mij nav tjielggasit gruvvoindustrijas ávddánboahotá.

Elsa Laula tjállá jienastimriehtá ja hæjosvuoda aktijvuodaj birra ietjas girjátjin – gåktu addnis álmuk hæjosvuohaj bággiduváj. Dánna vuoset liberálisma vuodoájádussaj: Dán vuodon le, dagu ietjá ádáággásasj ájádusáj demokrátija vuodon, de le juo formála niejddem – dássju friddja álmma buorre dáses dáhkkiduvvin tjielgga viesádin gejda rievtesvuoda gullujin. Vuojnep aj dát práksis ávddánboahotá gå moadda rjika, dagu aj Vuodna, vaddin nissunijda jienastimriehtesvuodaj moadda jage manjela addnelis álmájda. Nissunij, barggij, álgoálmugij ja mánáj niejddem lij vuodon dasi majt dálla adnep demokrátijan. Nuorttarikaj vuodo le dát, ja vuojnnu aj sæmmiláhkáj lij sámijda gå sija e oattjo viesádin liehket álles rievtesvuodaj.

Skansen

Sáme organisásjávna iellem álgaduváj dajs vuostasj sámij gudi alep áhpadusáv gadsin. Sidja gudi álgadin Lapparnas Centralförbund jagen 1904 báhtin Vilhelmina-guovlojs ja

Bruskankens Samekvinde Forening lij rijkatjåhkanimeásadiddje Roandemin jagen 1917. / Bruskankens Samekvinde Forening var arrangører for landsmøtet i Trondheim i 1917. Gávvididdje/Fotograf: Hilfling-Rasmussen. Gálldo/Kilde: NTNU UB, Billedsamlingen.

- ▶ ging». For bak slike ord ligger stedets tankegang skjult, den som har holdt folk i live. I tunge tider har det å hjelpe hverandre vært en selvsagt ting i mange naturalhusholdninger. Reglene for fordeling, for bruk av landområder, jussen til å regulere det – alt var (muntlig) nedarvet og spesielle hensyn tok vare på dem som var uten mulighet til å sørge for seg selv. Innen siidaen var bruksretten til jorda og retten til grøden langt på vei felles, eller den var fordelt mellom fami-
- ▶ lihtto lij álgaduvvam studentaj birrusis. Lihtto vuododuvvá Elsa Laulas (lihtto vuostasj jádediddje), Torkel Tomasson (guhti manñela advokáhttan sjattaj ja merkahahtte njun-njusasj Svieriga sámepolitihkan) ja Enok Nilsson:is, duodden lij dáttja redáktørra, Gustav Hedenström manjen (guhti ruhtadij Elsa Laula girjev). Ienep eksotalasj le de gállasj-guojmijn Lars ja Lisa Stinnerbom, gudi aj oassálassteba vuododimen, dan giese (1904) árroba sáj sámesijdan

- lier og klaner. Forvaltningsansvaret var både et kollektivt og et personlig ansvar, noe som sørget for at man ikke tok ut mer ressurser enn man trengte. Dette i motsetning til den type forvaltning som karakteriserer moderne kapitalisme, som vi så tydelig ser i dagens gruveindustri.

Elsa Laula skriver om sammenhengene mellom stemmerett og fattigdom i boka si – hvordan fattigdommen ble påtvunget ellers ressurssterke folk. Her viser hun til grunnlaget for selve liberalismen: I dette fundamentet, som alle moderne tanker om demokrati bygger på, ligger en formalisert undertrykking – kun frifødte menn av nobel stand ble anerkjent som ekte borgere med borgerretter. Vi ser denne praksisen komme til uttrykk nettopp i det at mange land, som Norge, innførte stemmerett for kvinner først flere år etter (bemidlede) menns. Undertrykking av kvinner, arbeidere, urfolk og barn dannet en av grunnpilarene for det vi i dag holder for å være demokrati. De nordiske stater hviler på dette fundamentet, og man ser en parallell i at samene nektes status som borgere med fullverdige rettigheter.

Skansen

Samisk organisasjonsliv ble startet opp av noen av de første samene som tok høyere utdanning. Initiativtakerne til Lapparnas Centralförbund av 1904 kom fra Vilhelminatraktene og forbundet springer ut av et studentmiljø. Forbundet stiftes av Elsa Laula (forbundets første leder), Torkel Tomasson (senere advokat og en markant skikkelse i svensk samepolitikk) og Enok Nilsson, i tillegg til en svensk redaktør, Gustav Hedenström (som finansierte Elsa Laulas bok). Mer eksotisk er det kanskje med ekteparet Lars og Lisa Stinnerbom, som også deltar i etableringa, og denne sommeren (1904) bor i sameleiren på Skansen friluftsmuseum i Stockholm, Djurgården. Her livnærer de seg ved å vise seg frem for besøkende i parken i ei utstilling med levende samer som bor i telt og gammer, har reinsdyr og lever sine daglige liv så godt det lar seg gjøre med betraktende tilskuere rundt seg hele dagen. Kanskje er det i forlengelsen av og i opposisjon til den hierarkiske rasesosiologiske tankegangen at den første sameforeninga med

- Skansena miehttemusean Djurgårdenin Stockhåلمان. Sunnu viessomlájbben le jut ulmutja gudi manni gæhttjamin galggi vuojnnet gáktu sáme viessu lávdragádjijn ja gámajjn ja boahhtsuj. Ihkap le vuosstemiella dan dásij milta – tjærdabiolávgálasj ájádallamvuogijda – sivvan gå dat vuostasj sámesiebrre vuododuváj gánná lij ulmme sámijttuoráp geográfalasj guovlojs organiserit.

Jagen 1904 vuododuvvi aj da vuostasj bájkálasj siebre. Vilhelmina–Åsele-guovlon vuododuvvá vuostasj oarjjel-sáme siebrre, Fatmomakke sámesiebrre, Elsa Laula le stivran siegen. Gå tsaggeieddneskávláv Stockhåلمان vádtsá, le Elsa Laula mañen moatten organisásjávnañn ma ælla sámijda – nissunorganisásjávnañn Frederika Bremer-förbundet ja Centralförbundet för nykterhetsundervisning. Avtan gárevselgaj tjielgosvuodakonferánsan oadtju sán ja iehtjáda Lapparnas Centralförbund:an oahppat siebrredájmvav, tjáhkaniingirijit tjállet, njuolgadusájt dahkat ja oajválattjajda girijit tjállet, ja mærrádušballemav adnet.

Jagijt 1904–05, gå Vuodna Svierigaunijávnañs ierijidij ja sierra stáhttan sjattaj, de Elsa Laula aktan Torkel Thomassonijn tjálleba girjev gánágissaj, Lapparnas Centralförbund ávdás. Dánna ávddánbukteba gájbbádusáv sámijtt dálttjaj dássádit, ja libá duosstela ja ávddálijisárnulattja oajvvadittjat Rijkabiejve nubbekámmárij ájrstallamav. Ietjá bále de oadtju sán ja guovtes ietján lihtos gánágisás boahtet audienssaj.

Jagen 1908 de válldu Elsa Laula Thomas Renbergajn Váppstenis Nordlándan, ja jáhtá guokta mijla rijkarájá nuppe bælláj. Dánna de vuostasj mánná riegát sæmmi jage, ja mañenagá de vidás ájn riegádi, valla guovtes mánnán jábmeba. Duodden mánnásujttuj, de Elsa állesájjgájj ælon barggá, boatsojæládusán gánná li unnep ælo, áldoj báhtjemij ja ræjnnuhimijjn dagu dasi masi lij mánnávuodas hárijjánam. Fámillja árru vuostak Toven boatsojguohtom guovlon, ja mañjela Bruskankenin, goappátja saje li Helgelátten. Elsa joarkká ietjas manoj, ierit ietján de mánná Buolbmájj jagen 1911 sáme misjonerajn Edvard Masoni gánná Buolbmag Sámesærvvi vuododuvvá sæmmi jage.

Bruskankens Samekvinde Forening ja Helgelandske Lappiske forening vuododuvvi jagen 1910. Bruskankens Samekvinde Forening le siebrre mij vuostasj sáme rijkatjáh-

Sáme riikattjáhkanimev Roandemin jagen 1917. Saemien Sijte vuorkás. / Fra samenes første landsmøte i Trondheim, 1917. Fra Saemien Sijtes arkiv. Gávvididdje/Fotograf: Schrøder.

- ▶ ambisjoner om å organisere samer over et større geografisk område blir stifta.

I 1904 blir også de første lokallagene stifta. I Vilhelmina-Åsele-traktene grunnlegges den første sørsamiske foreninga, Fatmomakke sameforening, med Elsa Laula i styret. Mens hun går jordmorskolen i Stockholm, er Elsa Laula aktiv i andre ikke-samiske organisasjoner – den svenske kvinneorganisasjonen Frederika Bremer-förbundet og Cen-

- ▶ kanimev ásat Roandemin jagen 1917. Dát le vuostasj tjáhkanibme gå sámbe berustáhtek riikarájájs tjáhkani, ja vuostasj ájggomus oadtjot sámbe ássjijda Vuona bieles oajválattjaj ávddáj. Ja dá sámbe bukti oajvvádusájt ádá boatsojeládu sláhkaj, mij jagen 1919 bádjij. Sámbe Svieriga bieles arvusmahteduvvi ásadittjat boahhte sámbe riikattjáhkanimev jahket manjnela Staaren (Östersundan). Dalloj la akta sámesiebrre dájman Svieriga bieles, ja dat le, Vilhelmina-Åsele sameföre-

- ▶ tralförbundet för nykterhetsundervisning. På en avholds-konferanse får hun og de andre i Lapparnas Centralförbund undervisning i foreningsvirksomhet, de lærer seg å føre møteprotokoll, utforme vedtekter og brevskrivning til myndighetene, samt bruk av møteklubbe.

I løpet av 1904–05, samtidig som Norge river seg løs fra Sverige og blir en egen stat, skriver Elsa Laula brev til kongen, og hun skriver senere nok et kongebrev på vegne av Lapparnas Centralförbund sammen med Torkel Tomasson. Her stiller de krav om likestilling med svenske innbyggere og er freidige og visjonære nok til å foreslå representasjon i andre kammeret i Riksdagen. Ved en annen anledning får hun og to andre i forbundet audiens hos kongen.

I 1908 gifter Elsa Laula seg med Thomas Renberg fra Vefsn i Nordland og flytter et par mil vest over på andre sida av grensa. Her får de det første barnet samme år, etter hvert kommer fem til, men to dør tidlig. I tillegg til barnestell jobber Elsa fulltid i reindrifta, som er av det intensive slaget med melking av simlene, mindre flokker og gjeting slik hun er vant til fra barndommen. Familien bor først i Toven reinbeitedistrikt, så Brurskanken, begge på Helgeland. Elsa fortsetter å reise, bl.a. drar hun til Polmak i 1911 med den samiske misjonæren Edvard Masoni der Buolbmag Samesærvi stiftes samme år.

Brurskankens Samekvinde Forening og Helgelandske Lappiske forening stiftes begge i 1910. Det er Brurskankens Samekvinde Forening som arrangerer det første samiske landsmøtet i Trondheim 1917. Dette møtet er første gang samer samles politisk på tvers av landegrensene og er det første samlede samiske initiativet overfor myndighetene på norsk side, med et samisk forslag til ny reindriftslov i 1919 som resultat. Samene som deltar fra svensk side blir inspirert til å arrangere det neste samiske landsmøtet året etter i Östersund. På denne tida er det bare én fungerende sameforening på svensk side, Vilhelmina-Åsele sameforening eller Fatmomakke sameforening, som Elsa var med på å stifte i 1904. Det er denne foreninga som arrangerer landsmøtet i Östersund.

- ▶ ning jali Fatmomakke sameforening, mav Elsa lij manjen vuododime jagen 1904. Dát siebrre ásadij rijkatjähkanimev Staaren.

Iellema jali jábmema ávdán

Elsa Laula vuojnij árrat dárbojt orgániserit rievtesvuodajt ávdeditjtat. Girjenis *Inför Lif eller Död. Sanningsord i de lapska förhållandena* (Iellema jali jábmema ávdán. Duohtavuodaj birra sámij vidjurijs) láhkáp: «Gávnnu dássju akta bálges, ja dát manná avtamielak sáme siebre baktu mij doajmmá juohkka iellemsuona baktu sáme álm mugin.»

Elsa Laulan le tjelgga vuojnno ja dættot man ájnas la álles sáme æjggorievtesvuodajt ednamijda ruoddimrájá allela. Dáttjaj ednambarggoednama dán rájá allelin vierttiji eksproprieriduvvat sáme ednamávkástallamijda, ja aj tjoahkkeæládusájda boatsojbargojn, lij suv vuojnno. «Gå le sáhka rievtesvuodajs ednamijt háldadit, sámij ednamværro duobddágijit, ja nirmmemielajn vuordatjit dav biejev gå ietjas sijdas viettjaduvvá, sijdas gánná li buolvas buolvvaj barggam, i máhte buktet barggomiellav, dav mav nanos ulmusitjærdda viertti ávdánahttet.» Ja vijddábut láhkáp jut sáme Jämtlándan li «gájdaduvvam tjierrebávtijda dan sivás gå sijáj rievtesvuoda gatjálvisá ednamijda ettjin vieleduvá».

Sån bajet aj jienastimrievtesvuoda njuolgadásájt, ma állu ienemus sámijit álgodi jienastimes válgajn gå vissa mihtojo milta sisboahon ulmuttijn galgaj. Gå dal lij jienastimriektá aj sámijda ja nissunijda mierreduvvam, de sjattaj ájnnasin sáme ássjij oajbbot. Isak Saba Unjárgas válljiduváj vuostasj sábmén stuorradiggeájrassin Lulle-Finnmárkos jagen 1906, ja manenagá de báhtalin sierra sámelista. Saba tjálij sæmmi jage divtav, Sami soga lavlla, mij la dálla dábdos sámevierrega lávla / sámeálm mugá lávla. Máhtá javllat ulmutja gudi niejdeduvvin dallusj sebrudaksystemas barggin sæmmi ássjijn, ja nav – gå gájbbedin rievtesvuodajt manjen liehket sebrudagá stivrajn – lidjin manjen buorep demokrátijav, demokrátijadádjadusáv ávdedime ienebut dan guovlluj majt uddni dádjadip, ja ávdánboahotá buorre ájádussan.

Ij littja så nav jut dá rievtesvuoda almes gahttjin, vatteduvvam soames buorrelielak boadnjátijis gudi lidjin

► Inför Lif eller Död

Elsa Laula innså tidlig betydninga av å organisere seg for å kjempe frem rettigheter. I boka *Inför lif eller död? Sanningsord i de lapska förhållandena* sier hun: «Det fins bare en vei, og den går via en enhetlig samisk forening som fungerer i hver livsnerve av den samiske befolkninga.»

Elsa Laula inntar en klar posisjon og understreker betydninga av full samisk eiendomsrett til landet ovenfor odlingsgrensa. Svenske jordbruksarealer ovenfor denne grensa bør eksproprieres til fordel for samisk jordbruk, eventuelt i kombinasjon med reindrift, mener hun. «Det å ha disposisjonsretten til et jordområde, lappsattelandet, og med dystre anelser vente på den dagen da man kan bli ført bort fra ens hjem, der generasjon etter generasjon har nedlagt sin arbeidskraft, kan ikke gi den arbeidslyst som en kraftig stamme bør utvikle.» Hun sier videre at samene i Jämtland er blitt «jaget opp til ufruktbare berg på grunn av at deres rettsspørsmål til jorden ikke ble påaktet».

Hun tar også opp stemmerettsreglene, som utelukket de fleste samer fra å stemme ved valg siden stemmerett krevde en viss inntekt. Så snart stemmeretten ble innvilget for samer og kvinner til like, ble den viktig for å kjempe frem samiske saker. Isak Saba fra Unjargga ble i 1906 første samiske stortingsrepresentant for Øst-Finnmark, etter hvert kom det egne lister for samer. Saba skrev samme år et dikt, Sami soga lavlla, nå mest kjent som samenes nasjonalsang. Man kan kanskje si at de undertrykte i denne tidas samfunnssystem inngikk samme sak og kjempet frem stemmeretten, og slik – ved å tilrane seg retten til å delta i styre og stell – bidro til kjempe frem et bedre demokrati, utvikle demokratibegrepet mer henimot det vi i dag legger i begrepet, som jo fremstår som noe av et ideal.

For det er ikke slik som vi har så lett for å tro, at disse rettene kom seilende på ei fjøl, skjenket oss av noen velmenende gubber som sto for styre og stell. Nei, kvinnene selv kjempet frem den kvinnelige stemmeretten – suffragettene og noen solidariske menn, hjulpet frem av sannhetas kraft, om man kan tenke seg noe slikt. Med kvinnes stemmerett kom også den samiske, dvs stemmeretten ble for alle; slapp

Elsa Laula vällduj jagen 1908 Thomas Renberg;aj. Sunnun lisjin guhtta máná, guovtes mánnán jámijga. I Elsa Laula giftet seg i 1908 med Thomas Renberg. De fikk seks barn, hvorav to døde tidlig. Gálldo/Kilde: Helgeland museum.

- stivrajn. Diehttelis ij lim nav, nissuna ietja oajbbun nissunij jienastimrievtesvuodaj ávdás – soames gievrás ja duosstelis nissuna ja muhtem miedekmielak álmma, viehkken dan duodaj dile fámojda, jus dal ulmusj máhtta jáhkket dási. Nissunij jienastimriektájn buvtij aj sámijda ávkev, dsj. gájk-

- man til kvinnene måtte man også slippe til de andre «undermenneskene».

Elsa Laula Renberg viser et glødende engasjement i forhold til samisk fattigdom som hun ser som en direkte følge av kolonisering, det samme gjelder alkoholmisbruk. Aldri ser vi samisk virkelighet beskrevet så sårt og klart som hos henne. Disse mistilpasningene er ting som har vært holdt mot samene av mange forfattere, synsere og reiseskribenter opp gjennom tidene, uten at de evner å se dette i sammenheng med imperialismen som satte så steinharde livsvilkår og frarøvet våre forfedre og -mødre verdige liv. Skildringer av samer som nedrige, laverestående individer florerer gjennom historien og legitimerer ironisk nok den videre undertrykkninga. Ufattelig nok står slike subjektive og unyanserte tekster fortsatt ganske så uimotsagt som vitenskapelige kilder til samisk liv og levned, særlig innen humaniora og samfunnsfag.

I dag fremstår Elsa Laula som litt av en visjonær. Javisst har vi stemmerett, og fattigdom og alkoholmisbruk er ikke like synlig og påtvingende. Likevel er det utrolig nok de samme kampsakene vi fortsatt diskuterer og arbeider for i den samiske agenda. I tillegg til samisk rett til land og vann fremholdt Elsa Laula betydninga av at unge samer får undervisning på morsmålet og tar utdanning. Her fra bokas avslutning: «Til dere unge menn og kvinner vil jeg si ett ord: Vårt folks framtid ligger i deres hender! Med deres kraft skal vårt folk og land holdes ved makt. Skaff dere utdanning, støtt de svake i kampen for tilværelsen, og tenk på våre mål for fremtida!»

Familien Renberg flytter inn til Mosjøen og kjøper hus der når barna skal begynne på skolen, som de første reindriftsamene i Mosjøen. Etter dette reiser Elsa lite. Det siste klare sporet av politisk aktivitet ser vi av lista som samene i Nordland stilte til Stortingsvalget i 1924. Der står Henrik Kvandahl fra Ofoten som nummer en på lista med Elsa som nummer to. Høsten 1930 blir Elsa Laula Renberg innlagt på Brønnøysund sykehus med tuberkulose. Hun er syk lenge og dør 22. juli 1931, femtitt år gammel. Hun etterlater mann og fire barn, og et ettermæle som vil bli stående så lenge det fins samer.

- kásasj riektá sjattaj; jus nissuna bessin jienastittjat, de aj hæhttuujin ietjá «iebdes ulmuttíj» aj dibddet jienastit oadtjot.

Elsa Laula Renbergan lij buolle ratjástibme sámij hæjosvuoda gáktuj majt sán adná njuolga báhtusin koloniserimis, ja juhkalisvuoda dilev adjáj. Ep la goassak vuojnnám sámij almma dilev nav tjielggasit ja hiellet tjáleduvvam dagu sujsta. Dá vuorbedis dile li sámij vuosttáj tjáledum moattes tjálles, vuojnno ávddánbuktíjs, ja mannosubttasíjn ájgíj mílta, ja síjájš gudi ælla dájít vuojnnám báhtusin das impe-riálasmas mij garra gájbbádusájít biedjin iellemvidjurijda ja ierit vállidin mijá ájttegijs árvvogis iellemav. Sáme ávddánbáhtin dagu iebdes ulmuttíjn histávra mílta ja loabálattjan dahkin sámíjt ájn niejddet. Dádjadahtes le gå dákkár subjektíjva ja avtat vuojnos tjállusa vilá bissu vásstádusáj dagá diedalasj gáldojn sámij iellema ja vidjurij birra, sierraláhkáj humanoria- ja sebrudakfágajn.

Udnásj vuojnoj mílta de la Elsa Laula állu visjávnaák læhkám. Na miján la jienastimrievtesvuoda ja hæjosvuolta ja jugesvuolta ælla nav vuojnnusin ja lahka. Huoman li ájn dá ássje sæmmi oajbbomássjen ájn sáme ratjástimíjn. Duodden rievtesvuodajda ednamíjda ja tjátjíjda, de Elsa Laula dættodíj man ájnas lij jut nuorra sáme oadtju áhpádusáv iednegiellaj ja vaj áhpádusáv gadtsi. Dála hæjttá girjev náv: «Didjíj nuorra álmamájda ja nissuníjda sídáv javllat avtajn bágujn: Mijá álmámuga boahtteájgge le díjá giedaj sinna! Díjá fámoj galggá mijá álmámuk ja ednam bissot. Oadtjut áhpádusáv, doarjjut sjæbttjásíjt viessomdílíjnisá, ja ájádallit mijá boahtteájge ulmíj!»

Renberg fámillja jáhttáji Muffíej (Mosjøenij) ja goadev oassti gå máná galggi skávláj álgget, síj li vuostasj ællosáme Muffíen. Dán manjela de Elsa íj des nav manelda. Manjemus tjielgga politihkalasj luoddan le gå le manen listan majt sáme Nordlandan biedjin stuorradiggeválggaj jagen 1924. Dán listan le Henrik Kvandahl Ofuohtás vuostatjín ja Elsa nubben. Tjavtjan 1930 sjaddá Elsa Renberg Brønnøysunda skihppíjviessuj tjáledum mielggavíges. Sán skihpá mælggadav ja jábmá snjillttamáno 22. biejeve jagen 1931, vihttalákgálmá jage vuorrasin. Sujsta báhtsi boadnásj nieljín mánájn, ja mujttalus mij bissu nav guhkev gå sáme gávnnu-ji.

Forfatteren

Kristin Jernsletten, født 1968, fra Tromsø. Dr.philos. (Universitetet i Tromsø, 2012). Jobber som freelance forsker og kulturformidler. E-post: kikkijern@yahoo.no.

Tjálle

Kristin Jernsletten, rievádám 1968, Tråmsån. Dr.philos. (Romsa universitehtta, 2012). Barggá freelance átsáiddjen ja kulturgaskostiddjen. Mæjlla: kikkijern@yahoo.no.

Litteratur / Girjålasjvuotta

Berg, Bård A. (2009). «Elsa Laula Renberg». *Norsk biografisk leksikon*. http://nbl.snl.no/Elsa_Laula_Renberg/utdypning

Gustavsen, John (2005). «Harde tider for samene etter 1905». *Ny Tid*, 18. juni.

http://www.nytid.no/arkiv/artikler/20050613/harde_tider_for_samene_etter_1905/

Hamsun, Knut (1917). *Markens grøde*.

Jernsletten, Kristin (2003). «Det samiske i Markens Grøde. Erfaringer formidlet og fornektet i teksten».

Nordlit nr. 13. <http://www.hum.uit.no/nordlit/13/KJernsletten.pdf>

Jernsletten, Kristin (2013). «ELSA LAULA RENBERG: ei fortelling om kongemakt, kolonisering og kommunikasjon».

Foredrag til Stemmerettsjubileet ved Årran, 11. juni.

Jernsletten, Regnor (1991). «Trondheimslandsmøtet 1917 og samebevegelsen». *Áarjel-saemieh/ Samer i sør. Årbok nr. 4*.

Jernsletten, Regnor (1993). «Den samiske Helgelandsopposisjonen – og Elsa Laula Renberg». *Far etter fedrane*.

Årbok for Vefsn, Grane og Hattfjelldal.

Jernsletten, Regnor (1998). *Samebevegelsen i Norge. Idé og strategi 1900–1940*.

Johansen, Siri Broch (2007). «Veiviseren Elsa». Gába.

Stien, Laila (1976). «Elsa Laula Renberg – en samisk foregangskvinne». *Ottar* nr. 88.